

2.2 НТР та формування екологічного ідеалу в умовах сучасного українського суспільства

Формування екологічних цінностей обумовлюється потребами практики, розвитком світової цивілізації, що підійшла до катастрофічної межі. Екологічна криза сьогодні охопила більшість регіонів планети. Руйнація життєтворчих основ існування людства набула глобального характеру, загрожуючи знищенням не лише людини, а всього живого на Землі. Екологічна криза призводить до незворотньої деформації етнічного та культурного розмаїття, цілих пластів в історії людства. Традиційні методи взаємодії людини та природного середовища вичерпали себе. Виникла нагальна потреба зміни основоположних парадигм існування людства. Кризова ситуація, яка склалася в країні, зумовлює необхідність переосмислення основних світоглядних орієнтацій, вимагає радикального вдосконалення людських якостей. Щороку над Україною в атмосферу викидається 17 млн. т. шкідливих речовин. У 21 місті України, де мешкає 22% населення, забрудненість повітря в 15 разів перевищує гранично допустиму концентрацію. Найбільше багатство України - її чорноземи. Нині 60% наших чорноземів зіпсовані, щорічно ми втрачаємо близько 100 тис. га.

родючих ґрунтів. В наслідок повної безгосподарності в Україні зникло 20 тисяч малих річок, і вже більше, ніж 800 сіл не мають своєї питної води. Цілий ряд екологічних катастроф, зокрема Чорнобильська, поставили українську спільноту у межову ситуацію між буттям та небуттям. Як свідчать конкретні соціологічні дослідження, свідомість населення України зазнає значних змін внаслідок осмислення тяжких екологічних бід. Для українського суспільства екологічна проблема набуває все більшого значення. Розвиток державотворчого процесу в Україні відбувається під тиском екологічних реалій. Сьогодні більшість соціально-економічних, культурних, духовних проблем української політики найтіснішим чином пов'язані з екологічними. Серед життєвих цінностей сьогодення пріоритетними все частіше визнаються екологічні. Ми можемо захоплюватися естетичними цінностями, але людство все більш усвідомлює, що без елементарних екологічних цінностей (чистого повітря, питної води, продуктів харчування) воно не зможе існувати. Серед глобальних проблем на перший план все частіше виходить екологічна проблема. Саме вона складає основу життєдіяльності суспільства. Уникнення глобальної екологічної кризи є справою дуже складною. Для вирішення цієї проблеми, необхідне поєднання постійно здійснюваних емпіричних досліджень з теоретичним осмисленням цієї проблеми, виявлення її філософської основи. Одним із важливих аспектів цієї основи є визначення соціальних екологічних цінностей. Питання екологічного виховання та екологічних цінностей і проблеми формування екологічного ідеалу в сучасному українському суспільстві стали предметом безпосереднього теоретичного аналізу порівняно недавно. Першими розробками цієї проблематики були роботи Д. Марша, Ж.Брюна, П. Вітольде ла Бланша, М. Сара, В.І. Вернадського та ін. Розгляд проблем формування саме екологічних цінностей проводиться в межах дослідження різних аспектів екологічних проблем. Найбільш перспективними є дослідження, приведені у сучасній філософській літературі, що розглядають формування екологічної цінності та екологічної культури як самостійні проблеми в рамках дослідження проблем глобальної, соціальної екології та екологічного

ідеалу людини. При цьому взаємодія людини і природи розглядається в економіко-виробничих, соціокультурних, аксіологічних та онтологічних аспектах. Проблема цінностей - одна з найбільш складних та суперечливих проблем філософії. Тому сучасна література містить у собі цілий ряд визначень "цінності". Різні підходи можна звести до таких груп визначення:

- вихідні поняття цінності, як сукупності матеріальних та духовних об'єктів, здатних задовольнити потреби, бажання, інтереси, цілі суб'єкта. До цієї групи авторів належать: С. Ф. Анісімов, В. О. Василенко, В. П. Тугарінов та ін.

- визначення, що характеризують цінності як ідеали суспільної та особистої діяльності, які з специфічними утвореннями свідомості і виступають у структурі суспільної та індивідуальної свідомості узагальненими уявленнями про блага, яким надають перевагу та способи їх задоволення. Цю групу авторів представляють: О. Г. Дробницький, А. О. Ручка та ін. Актуальна проблематика - осмислення природи та статусу екологічних цінностей, дослідження специфіки їх функціонування на рівні особистості і в сфері екологічної культури. Означена мета передбачає вирішення таких конкретних завдань:

- визначити філософсько-світоглядні засади дослідження феномену екологічних цінностей особистості;

- дати визначення поняття "екологічні цінності" особистості, в'яснити його статус і роль в соціально-культурному аспекті;

- проаналізувати структуру екологічних цінностей в загальній ієрархії цінностей;

- дослідити особливості процесу формування екологічних цінностей особистості, визначити конкретні шляхи оптимізації цього процесу у співвідношенні з соціальними, політичними та моральними чинниками. По-перше, екологічна культура характеризує рівень розвитку екологічної свідомості у соціальних суб'єктів, починаючи з індивіда і закінчуючи людством в цілому, в якому відображено відношення до природного середовища як життєво-необхідної екологічної цінності. По-друге, екологічний

ідеал, безумовно, сам по собі не виникає, він формується як стихійно, в процесі виробничої діяльності людей, так і свідомо, в процесі цілеспрямованого виховання. Формування екологічного ідеалу обумовлено екологічною потребою, яка є, на нашу думку, життєвою необхідністю у сприятливому середовищі існування і соціального буття людини. Екологічна необхідність об'єктивна за своїм характером [Мамедов Н. М. Філософія и экономическая проблема. М.: Мысль, 1990, с.310]. Поняття "екологічний інтерес" в нашій літературі не визначене. Екологічний інтерес, на наш погляд, є усвідомлена екологічна потреба природно-соціальної причина, яка змушує соціальний суб'єкт (від індивіду до людства) до екологічної діяльності, спрямованої на засвоєння, збереження (охорону) і споживання природного середовища. Важливу роль у формуванні й розвитку екологічного інтересу відіграє свідомо цілеспрямована діяльність по вихованню екологічного ідеалу особистості. Екологічне виховання особистості - це процес цілеспрямованого управління (самоуправління), формування, екологічного становлення і розвитку особистості, в якому особистість виступає об'єктом і одночасно суб'єктом виховання, необхідним життєвозначимим екологічних цінностей. В решті решт через особистість відбувається процес виховання будь-якого соціального суб'єкту аж до людства. Людство, як всезагальний, соціальний суб'єкт, само себе екологічно виховує, тобто займається самовихованням. Екологічне виховання необхідне для втілення екологічного ідеалу в дійсність. У процесі виховання відбувається передача кожній людині екологічної культури суспільства. У зв'язку з подальшим прогресом цивілізованого екологізованого суспільства все більше буде поширюватися соціальна база для перетворення екологічної культури суспільства у доробок кожної людини на Землі, бо в цьому об'єктивно зацікавлені практично всі люди. Мета екологічного виховання полягає в тому, щоб сформувати такі якості людської діяльності, які б не давали можливості порушувати екологічний баланс у природі. Звідсіль випливає, що екологічне виховання гуманістичне за своєю природою. Екологічна культура створює об'єктивні умови для формування в масовому масштабі еколого-активного типу осо-

бистості. Еколого-активна особистість - це особистість, яка не пасивно спостерігає процес руйнації природного середовища, а зацікавлено, свідомо, на ґрунті глибоких екологічних знань завоює природне середовище з метою створення оптимальних екологічних умов буття людини. Екологічне виховання не може обмежуватися тільки екологічною пропагандою та просвітництвом. Необхідно залучити суб'єкта з його фізичною і духовною енергією в екологічну практичну діяльність. Виховання екологічної культури має виходити з принципу єдності екологічної свідомості й екологічної, практичної діяльності людини. В процесі екологічного виховання важливу роль відіграє екологічне право й відповідно еколого-правове виховання. Дії людини, яка порушує природний кругообіг речовин, повинні бути юридично заборонені й покарані, відповідно, еколого-правове виховання необхідно спрямувати, перш за все, в русло дотримання людьми певних юридичних заборонів. Розробка і дотримання еколого-правових норм повинні бути одним з показників екологічної культури. Але екологічне виховання не може бути лише засобом профілактики екологічних порушень, воно повинно стати засобом виховання цивілізовано-розвиненої особистості еколого-активного типу, яка має високу розвинену екологічну культуру. Таким чином, екологічне виховання, яке організоване в систему цілеспрямованого управління формування еколого-активного типу особистості, його екологічної культури, не може бути зведене тільки до механізму екологічного регулювання відносин між суспільством і природним середовищем і, будучи заснованим на екологічній культурі цивілізованого суспільства, повинно здійснюватися всією системою загального виховання. Для підвищення активності особистості в екологічній сфері так само, як для підвищення ефективності екологічного виховання повинна вестися широка комплексна розробка теорії екологічної культури суспільства та особистості, вивчення механізму формування екологічної свідомості, екологічної життєвої позиції, екологічної культури особистості. Індивідам, як і суспільству в цілому, завжди були не байдужі стан і якість природного середовища. В екологічних потребах визначається залежність суб'єкта (індивіда, групи, суспільства) від природи, ресурси та

багатство якої - вихідний рівень людського існування. Процес формування і розвитку екологічних потреб є по суті, розвитком ставлення людини до природи. На різних рівнях розвитку суспільства ступінь екологічних потреб, можливості і їх задоволення завжди були не однаковими. З розвитком людини збільшуються її потреби і в той же час вдосконалюються виробничі сили, які служать їй для її задоволення. Виникає вкрай небезпечно протиріччя між напрямками людської діяльності та властивостями біосфери як природної системи. Вимога зміни характеру економічного зросту знайшла своєрідне відображення у громадській свідомості, проблема довкілля виявилася дуже привабливим аргументом проти домінуючої у сучасному світі економічної орієнтації на прискорення темпів зросту. Неспівпадання, а в деяких моментах і протиставлення економічних та екологічних інтересів багато в чому відбивають конфлікт між традиційними та екологічними потребами. Гострота сучасних проблем взаємовідносин суспільства і природи висунули ряд нових невідкладних завдань перед державою, наукою і школою. Вони зобов'язані забезпечити екологічну підготовку молодого покоління, спроможного вивести людство з стану глибокої екологічної кризи, в якій воно опинилось через незнання або ігнорування законів розвитку природи, необачне, споживацьке ставлення до неї. Сьогодні це одна з найактуальніших міжнародних проблем. Адже йдеться не тільки про здоров'я людини, існування окремих видів рослин і тварин, а загалом про можливість життя на нашій планеті. Екологічні знання - важлива умова розуміння людьми свого нерозривного зв'язку із сьогоdnішнім і майбутнім станом біосфери, об'єктивною необхідністю організації охорони природи, Рационального використання природних ресурсів і виховання у кожної людини почуття особистої відповідальності за стан навколишнього середовища, збереження всього живого на землі. Процес формування нових основ існування людської спільності потребує глибокої і цілеспрямованої роботи по екологічному вихованню всього населення, насамперед молоді, формування нових принципів етики, культури та моралі. Забезпечення громадян України життєво-необхідними умовами існування через збереження природи, виконання гуманістичного завдання, збереження фауни та флори як не-

конання гуманістичного завдання, збереження фауни та флори як необхідних факторів екологічного процвітання, об'єктів естетичного світосприйняття, духовного розвитку і економічного процвітання можливі лише в умовах свідомого виконання та дотримання основних принципів, правових та моральних норм екологічної поведінки. Сьогодні визнано, що проблеми навколишнього середовища носять міжнародний характер. Вирішення цих питань залежить від багатьох факторів: наукових, технічних, соціальних, екологічних, політичних. Одним із важливих інструментів в їх вирішенні є освіта в галузі екології, яка стала сьогодні об'єктом національних і міжнародних зусиль. В даний час потрібно переходити до більш ділових форм розв'язання екологічних проблем. Потрібна участь державних, профспілкових, природоохоронних органів, масових екологічних рухів в тому числі, дитячих і молодіжних. В національній школі України сформовано три моделі екологічної освіти: однопредметну - через спеціальний загальноосвітній предмет; багатопредметну через екологізацію існуючих навчальних дисциплін і водночас через викладання спеціальної екологічної дисципліни; змішану, за якої питання екології й охорони природи наскрізно проходять через весь навчальний курс. Важливим чинником підвищення екологічної культури суспільства й оптимізації природоохоронної справи країни є екологічна інформація. Глобальним завданням екологічного виховання, таким чином повинно стати формування екологічної культури як основи цілісності буття особистості.